Eduskunnan lakivaliokunnalle

U 14/2024 vp
11.4.24

RIKOSUHRIPÄIVYSTYKSEN LAUSUNTO EHDOTUKSESTA LAPSIIN KOHDISTUVAA SEKSUAALIVÄKIVALTAA KOSKEVAKSI DIREKTIIVIKSI

Yleistä

Rikosuhripäivystys (RIKU) kiittää mahdollisuudesta tulla kuulluksi valtioneuvoston kirjelmästä ehdotuksesta direktiiviksi lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan ja seksuaalisen riiston sekä lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistavan materiaalin torjumisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2004/68/JHA korvaamisesta.

RIKU pitää muutosehdotuksen tavoitetta ensiarvoisen tärkeänä, koska teknologian kehitys tuo mukanaan koko ajan uusia tekomuotoja, joilla lapsiin voidaan kohdistaa seksuaaliväkivaltaa ja riistoa. Lisäksi RIKU on käytännön työssä havainnut, että hyvin usein lapsiin kohdistuva seksuaalirikos on "saanut alkunsa somesta" eli epäilty on löytänyt lapsiuhrinsa jonkin lasten käyttämän sovelluksen kautta.

Niin ikään RIKU on käytännön työssään huomannut, että yhä useammin kysymys on saman epäillyn useisiin lapsiin kohdistamista samantyyppisistä seksuaalirikoksista, joista osa on voinut jäädä yrityksen tasolle tai lievemmin rangaistavaksi seksuaalirikokseksi, kuten lapsen houkuttelemiseksi seksuaalisiin tarkoituksiin ja seksuaaliseksi kajoamiseksi lapseen (ja ennen 1.1.2023 lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi), kun taas osa on edennyt kaikkein vakavimmaksi eli törkeäksi lapsenraiskaukseksi. On myös tavallista, että poliisin tietoon tulee ensin yksittäinen lapseen kohdistunut seksuaalirikos, jota tutkittaessa sitten selviää muitakin lapsiuhreja. Lehtitietojen perusteella vaikuttaakin siltä, että poliisin tutkittavaksi tulee enenevässä määrin laajempia tekokokonaisuuksia.

Ehdotuksen vaikutukset rikoslakiin

Valtioneuvoston kirjelmässä on kattavasti arvioitu ehdotuksen mahdollisia vaikutuksia Suomen rikoslakiin ja todettu, että uudistettu seksuaalirikossääntely kattaa suurelta osin direktiivin muutosehdotuksen kriminalisointivelvoitteet.

Mitä tulee direktiivin muutosehdotuksiin koskien rikoksista säädettäviä rangaistuksia, RIKU toteaa, ettei se ota vakiintuneen linjansa mukaisesti kantaa rangaistuksiin.

Koska Suomen rikoslain vanhentumisajat ovat suoraa seurausta rikoksesta säädettyyn rangaistukseen, haluamme tuoda esiin tässä yhteydessä ns. groomingin lyhyen vanhentumisajan. Rikoslain 20 luvun 18 §:ssä säädetty lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin vanhenee kahdessa vuodessa, kun siitä säädetty enimmäisrangaistus on vankeutta enintään yksi vuosi. RIKU on käytännön asiakastyössä havainnut, että tämän rikoksen nopea vanhentuminen on ongelmallista, kun houkutte-

lurikokset tulevat usein ilmi pidemmän ajan päästä niiden tapahtumisesta ja kun näiden rikosten kohdalla myös epäillyn tunnistamiseen voi kulua aikaa esimerkiksi kansainvälisten tietojensaantipyyntöjen takia (kuka on tietyn somealustan käyttäjätunnuksen haltija).

Vaikka houkutterlurikoksen soveltamisala on saattanut jäädä oikeuskäytännössä kapeaksi, kun teot täyttävät usein kuitenkin myös vakavamman lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen tunnusmerkistön, RIKU pitää tärkeänä, että lapsia suojellaan mahdollisimman hyvin myös houkutterlurikokselta ja että rikosvastuun toteutuminen myös näistä rikoksista olisi nykyistä todennäköisempää.

Esimerkiksi Varsinais-Suomen käräjäoikeus antoi 16.8.2023 tuomion asiassa R 22/1650, jossa oli kysymys laajasta, yhteensä 68 asianomistaa koskeneesta rikoskokonaisuudesta, joka oli tapahtunut vuosina 2017–2020. Tekoaikana noin 40-vuotias vastaaja oli riidattomasti lähestynyt lukuisia 11–15-vuotiaita lapsia pääosin nuorille suunnatuissa Random- ja/tai Omegle-palveluissa esiintyen valoprofiililla. Siltä osin kuin lapsen houkuttelemiset seksuaalisiin tarkoituksiin olivat vanhentuneet, syyksi luettiin syyttäjän vaatimuksen mukaisesti seksuaaliseen tekoon pakottamisen yritys.

Mitä tulee rikoksenteko-oppaiden saattamiseen rangaistavuuden piiriin, RIKU pitää tärkeänä, että asiaa selvitetään ja arvioidaan. Sinänsä ko. oppaat ovat hyvin paheksuttavia ja RIKUn saamien tietojen mukaan esimerkiksi pedofiilin käsikirjassa kuvaillaan hyvinkin yksityiskohtaisesti mm. sitä, miten hyvin pieneen lapseen voi kohdistaa sukupuoliyhteyden. Sikäli kuin opasta arvioitaisiin nykyisen lainsäädännön valossa muuna kuin seksuaalirikoksena, RIKU pitää tärkeänä lainsäädännön selkeyttä, mikä puoltaa jatkoselvittelyjä siitä, voitaisiinko ko. oppaat kriminalisoida seksuaalirikoksena, kuten valtioneuvoston kirjelmässä esitetään.

RIKU yhtyy valtioneuvoston kirjelmässä esitettyyn siitä, että ns. houkutterlurikoksen osalta ei ole syytä, eikä perusteita, säätää yritystä erikseen rangaistavaksi.

Mitä tulee raskauttavien seikkojen määrittelyyn, RIKU toteaa, että yleensä oikeudenkäynneissä sekä syyttäjä että asianomistaja tuovat esille seuraamuskeskustelussa ne tekijät, joilla katsovat olevan merkitystä rangaistuksen mittaamisessa ja lapsiin kohdistuneiden rikosten osalta tällaisina mainitaan hyvin yleisesti teon kesto tai toistuminen, siihen liittyvä uhkailu taikka uhrin saattaminen päihtyneeksi, ja tuomioistuin sitten näitä seikkoja tuomioharkinnassaan punnitsee. RIKU kyseenalaistaa tarpeen erillisten raskauttavien seikkojen kirjaamiselle.

Uhrien tukipalvelut ja suojelu

RIKU yhtyy valtioneuvoston kirjelmässä läpikäytyyn lapsen asemaan suomalaisessa rikosprosessissa, ja toteaa, että tältä osin lapsia pystytään kohtuullisen hyvin suojelemaan oikeudenkäynnissä jo nykyisten säännösten nojalla. Lisäksi lokakuussa 2023 voimaan tulleet lakimuutokset nopeuttavat lapsiin kohdistuneiden rikosasioiden käsittelyä.

21 artikla

Rikosuhripäivystys pitää tärkeänä, että direktiiviesityksessä on erikseen nostettu esille lasten tarve erikoistuneisiin tukipalveluihin. Suomessa on jatkettava Barnahus-toiminnan kehittämistä ja laajentamista, mikä tarkoittaa myös riittävää resursointia. Havaitsemme myös paikkakuntakohtaisia eroja

lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnassa, mihin olisi syytä kiinnittää huomioita rikostutkinnan kehittämisessä.

Pidämme tärkeänä, että mikäli direktiivissä määritellään erityiset säädökset lasten tukipalveluille, ei niitä rajata vain tiettyjen rikosten uhreille. Vastaavanlaisia tukipalveluita tarvitsevat myös esimerkiksi lähisuhdeväkivallan tai muun vakavan väkivallan kohteeksi joutuneet lapset. Tämä voidaan kuitenkin toteuttaa kansallisessa toimeenpanossa.

Rikosuhripäivystys tarjoaa tällä hetkellä uhridirektiivin mukaisia uhrien yleisiä tukipalveluita myös alaikäisille uhreille ja uhrien läheisille. Lasten tukemisessa tulee huomioitavaksi useita erityiskysymyksiä, kuten lapsen ikä ja kehitystaso, huoltajien asema ja tukeminen sekä esimerkiksi edunvalvontaan liittyvät asiat. Alaikäisten kohdalla esille nousevat myös ilmoitusten tekeminen lastensuojeluun ja poliisille, mitä varten RIKUssa on erilliset ohjeistukset vapaaehtoisille ja työntekijöille.

Kiinnitämme huomiota 21 artiklan 5. kohtaan, missä todetaan, että ”lapsiuhrille annettavan avun ja tuen ehtona ei ole lapsiuhrin halukkuus toimia yhteistyössä rikostutkinnassa, syytteeseenpanossa ja oikeudenkäynnissä”. Tämä on tärkeä lähtökohta, kun uhrit halutaan motivoida hakemaan apua. Rikosuhripäivystyksen palveluiden tarjoamiselle ei ole tällaisia ehtoja, mutta käytännössä ja sisäisen ohjeistuksemme mukaisesti teemme kuitenkin ilmoituksia lastensuojeluun ja poliisille, mikäli alaikäisen kohdalla käy ilmi, että hän on todennäköisesti joutunut vakavan rikoksen uhriksi, esimerkiksi juuri seksuaalirikoksen uhriksi.

Sinänsä näemme käytännön työssämme myös usein tilanteita, joissa lapsi voi prosessin alussa olla haluton lähtemään rikosprosessiin, koska ei vielä ymmärrä asiaa ja omaa asemaansa, mutta prosessin edetessä mieli voi muuttua, jolloin tuen tarve läpi prosessin korostuu. Lapsi voi myös vasta pidemmän ajan jälkeen prosessin edetessä ymmärtää, että hänelle on tehty vääryyttä ja vakava rikos.

22 artikla

Rikosuhripäivystys pitää 22 artiklan mukaista lapsiuhrin suojelua koskevaa sääntelyä tärkeänä, vaikka kaikilta osin ehdotuksen sisältö ei ole selkeä. Tavoitteena tulee olla kaikin tavoin varmistaa se, että lapsiuhrin kuuleminen tapahtuu siten, että lapsi ei joudu kohtaamaan rikoksesta epäiltyä eikä kuuleminen muutenkaan aiheuta lapselle lisäkärsimystä. Pääosin tämä toteutuu Suomessa hyvin.

Ongelmallisena RIKU pitää kuitenkin sitä, että vaikka lapsi on kuultu esitutkinnassa videolle, rikosprosessin kestäessä pahimmassa tapauksessa jopa vuosia, lasta saatetaan lopulta kuulla käräjäoikeudessa tai myös hovioikeudessa taikka korkeimmassa oikeudessa henkilökohtaisesti, kun pääsääntöisesti lapsen iän kuulemishetkellä ajatellaan olevan ratkaisevaa. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2022:66 ottanut kantaa tähän asiaa, ja todennut, että lapsen erityisen suojelun tarve tulee arvioida viran puolesta. Lapsena rikoksen uhriksi joutuneiden ei tulisi joutua kärsimään pitkittyneistä rikosprosesseista. Lokakuussa 2023 tulleet muutokset lapseen kohdistuvien rikosten nopeammasta käsittelystä tuonevat jonkinlaista helpotusta tähän asiaan, mutta asiantilaa tulisi seurata, jotta tästä epäkohdasta päästään eroon.

Uhrin oikeus korvauksiin

Artikla 23

Suomen rikosvahinkolaissa on säädetty Valtiokonttorin maksamista korvauksista mm. seksuaalirikosten lapsiuhreille. Kun lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivaltaa todistavan materiaalin levittäminen verkossa on 1.1.2023 alkaen pääsääntöisesti rikoslain 20 luvussa säädetty seksuaalirikos, joka loukkaa lapsen seksuaalista itsemääräämisoikeutta, lapsiuhreilla pitäisi olla direktiiviehdotuksessa mainitut oikeudet korvauksiin, myös kärsimyksestä. Ansionmenetyksen korvaamisen osalta Valtiokonttori on RIKUn käsityksen mukaan suhteellisen tiukka, miltä osin oikeus korvaukseen ei välttämättä toteudu ehdotuksessa esitetyn mukaisesti.

Tältä osin muutosehdotusten yhteensopivuus rikosvahinkolain kanssa tulee kuitenkin selvittää ja arvioida tarkasti.

Rikoksista ilmoittaminen

Artikla 12

RIKU kannattaa muutosta lasten kanssa työskentelevien rikosrekisteriotteen pyytämisen säätämisestä velvollisuudeksi myös vapaaehtoisia koskien. RIKUssa kaikilta vapaaehtoisilta ja lähes kaikilta työntekijöiltä pyydetään rikosrekisteriote.

RIKU haluaa kuitenkin muistuttaa siitä, että rikosrekisteriin voi tulla muutoksia myös otteen näyttämisen jälkeen eli mikäli halutaan tehokkaasti estää seksuaalirikoksiin syyllistyneiden työskentely ja toimiminen lasten kanssa, pitäisi miettiä, miten tulee toimia, jos työsuhteen aikana tai vapaaehtoistyötä tekevänä syyllistyy ko. rikoksiin.

Niin ikään RIKU pitää tärkeänä, että selvitetään, onko lastensuojelulain 25 §:n tyhjentävä lista ilmoittamisvelvollisista tahoista riittävä vai jääkö sen ulkopuolelle joku taho, mikä pitäisi lisätä, jotta mahdollisimman moni lasten kanssa työskentelevä olisi ilmoittamisvelvollinen. Tässä kohdin RIKU haluaa tuoda esiin sen, että on itse järjestötoimijana sitoutunut toimimaan lastensuojelulain hengen mukaisesti, vaikkei sinänsä lain nojalla olekaan ilmoittamisvelvollinen.

Jaana Koivukangas
kehitysjohtaja

Elisa Trejtnar
lakimies